

سنتز پژوهی شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی

علی رزم آرا^۱، حسین مؤمنی مهموئی^۲، احمد اکبری^۳، مهدی زیرک^۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی است. رویکرد پژوهش حاضر کیفی و روش آن سنتز پژوهی است. جامعه پژوهش تمامی مقالاتی هستند (۲۰۱ مقاله) که از سال ۱۳۸۹ تا ۱۴۰۱ خورشیدی و ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۳ در مورد شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب‌ها و برنامه‌های درسی آموزش عالی ارائه شده‌اند. نمونه پژوهش ۳۲ مقاله است که این تعداد براساس پایش موضوعی، اشباع نظری داده‌ها و به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. داده‌های پژوهش از تحلیل کیفی مقالات مورد مطالعه، گردآوری شده‌اند. با تجزیه و تحلیل داده‌ها، ابعاد تربیت سیاسی در کتب دانشگاهی در سه بعد، ۱۹ عامل و ۶۹ مقوله شامل بعد دانش سیاسی (توجه به مبانی تربیت سیاسی، آگاهی از مسائل روز، شناخت حقوق خود و دیگران، آگاهی از مفاهیم سیاسی-اجتماعی، شناخت فرهنگی و سواد رسانه‌ای)، بعد بینش سیاسی (مشمول بر مؤلفه‌های توجه به هویت و خصایص فردی، داشتن بودن روحیه تعاون و همکاری، وجدان کاری، تمایل به رقابت سازنده، قانون‌گرایی و توجه به هویت ملی) و بعد کنش سیاسی (مشمول بر مطالبه‌گری و احقاق حق، تصمیم‌گیری معقول و منطقی، توانمندی در استدلال، توانایی مشارکت و همکاری، پاسداری از استقلال و آزادی ملی، توانایی تحلیل منطقی وقایع،

۱ دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران (razmara202@gmail.com).

۲ دانشیار برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران (نویسنده مسئول) (Momenimahmouei@yahoo.com).

۳ استادیار گروه علوم تربیتی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران (Akbari.180@gmail.com).

۴ استادیار گروه علوم تربیتی، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران (mehdizirak45@gmail.com).

ریسک پذیری) طبقه بندی شدند. نتایج نشان داد تربیت سیاسی دانشجویان دارای ابعاد مختلفی است که تنها توجه به یک بعد آن در کتب دانشگاهی و برنامه های درسی کارساز نیست. از این رو تلفیق و در نظر گرفتن سایر ابعاد به بهبود فرایند تربیت سیاسی دانشجویان منجر می شود.

واژگان کلیدی: تربیت سیاسی، کتب دانشگاهی، برنامه درسی، سنتز پژوهی

The research synthesis of indicators and components of political education in books and curricula of higher education

Ali RazmAr¹, Hossain Momeni Mahmoud², Ahmad Akbari³, Mehdi Zeirak⁴,

Abstract

The objective of this research is to evaluate the indicators and components of political education in books and curricula of higher education. A qualitative approach was adopted in this research with a research synthesis method. The study population included all papers (201 papers) presented in Persian from 2010 to 2022 and in English from 2015 to 2023 regarding the indicators of political education in the books and curricula of higher education. The research sample consisted of 32 papers, which were purposive sampling selected based on thematic monitoring and theoretical data saturation. The research data was collected by qualitative analysis of the studied papers. The dimensions of political education in academic books were classified into 3 dimensions, 19 factors, and 69 categories. The three dimensions were as follows: Political knowledge dimension (including paying attention to the basics of political education, awareness of daily issues, knowledge and recognition of one's own and others' rights, awareness of social-political concepts, cultural cognition, and media literacy), political insight dimension (including the components of attention to individual identity and characteristics, having the spirit of cooperation and collaboration, work conscience, tendency to constructive competition, legalism, and attention to national identity), and political action dimension (including demanding and asserting rights, reasonable and rational decision-making, ability to reason, ability to participate and cooperate, protecting national independence and freedom, ability to rationally analyze events, risk-taking). The results showed that the political education of students has different dimensions that merely focusing on one of these dimensions in academic books and curricula would not be effective. Therefore, combining and considering other dimensions can improve the process of political education of students.

Keywords: Political Education, Academic Books, Curriculum, Research Synthesis

-
1. Phd student of Curriculum Planning, Educational Sciences Department, Torbat Heydarieh Branch, Islamic Azad University, Torbat Heydarieh, Iran, (razmara202@gmail.com).
 2. Associate Professor of Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Torbet Heydarieh Branch, Islamic Azad University, Torbet Heydarieh, Iran, (Momenimahmouei@yahoo.com) (Corresponding Author).
 3. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran, (Akbari.180@gmail.com).
 4. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran, (mehdizirak45@gmail.com).

مقدمه

انسان به عنوان موجودی چندبعدی، دارای نیازها و خواسته‌های متکثر و گوناگون علمی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی است. در این راستا انتظار می‌رود نظام آموزشی نیز به این نیازها توجه داشته باشد و بتواند به شکل همسنگ و متوازن، این ابعاد را رشد دهد (یوسف زاده چوسری و شاه مرادی، ۱۳۹۹). نظام آموزشی هر کشور، آینه تمام‌نمای فرهنگ، ارزش‌ها و میراث تربیتی آن کشور تلقی می‌شود و شاخص عمده و برجسته یک نظام تعلیم و تربیت، میزان دستیابی به آرمان‌های بلند و اهداف متعالی فرهنگ خود است؛ بنابراین هدف عالی و غایی نظام آموزشی یک کشور قبل از هر چیز، متمرکز بر تربیت انسان‌هایی است که در شکل‌دهی و تحقق بخشی این اهداف، مشارکتی فعال و خلاق داشته باشند (شریفی، ۱۳۹۴). آموزش عالی به عنوان بالاترین سطح آموزشی جامعه از اهمیت درخور ملاحظه‌ای برخوردار است، زیرا نقشی اساسی در رشد و توسعه جامعه در ابعاد مختلف فناوری، علمی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ایفا می‌کند (ابطحی و ترابیان، ۱۳۸۹). حاصل تمامی فعالیت‌ها و تلاش‌های نظام‌های آموزشی در آموزش عالی منعکس می‌شود؛ به عبارت دیگر، بازده کل نظام آموزشی در آن متجلی شده است و به تعبیری نمود می‌یابد. در نهایت، این دوره آموزشی در ارتقای کیفیت بخش‌های مختلف جامعه اهمیت بسزایی دارد (ابطحی و ترابیان، ۱۳۸۹). در این راستا، توجه به نیازهای اجتماعی و سیاسی دانشجویان از مهم‌ترین گام‌های آموزش عالی برای رسیدن به اهداف تربیتی آن است، زیرا دانشجویان، بخش مهمی از شهروندان در زمینه فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی به شمار می‌آیند و نظام آموزشی، نقشی اساسی در تحولات اجتماعی-سیاسی دارد و می‌تواند متضمن بقا یا اضمحلال نظام سیاسی-اجتماعی باشد (اسمیت و اوستایزن^۱، ۲۰۱۱)؛ بنابراین باید به جنبه‌هایی از تربیت که ناظر بر فعالیت سیاسی-اجتماعی است، توجه ویژه داشت.

درباره تربیت سیاسی تعاریف مختلفی ذکر شده است. معمولاً هر تعریف برآمده از یک جهان‌بینی خاص است (حمید زاده و همکاران، ۱۳۹۵)؛ تربیت سیاسی از دو واژه تربیت و سیاست تشکیل شده است که با توجه به ارائه تعاریف متفاوت از این دو واژه، طبعاً تعاریف متفاوتی از تربیت سیاسی نیز ارائه می‌شود (سلحشور، یداللهی و خنکدار

طارسی، ۱۳۹۷)؛ اما به‌طور کلی و عمومی، تربیت از دیدگاه اصول حاکم بر آموزش، فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل برای شکوفا کردن و به فعلیت رساندن استعدادها بالقوه انسان و حرکت تکاملی او به سوی هدف مطلوب، منطبق بر اصولی معین و برنامه‌های منظم و سنجیده تعریف می‌شود (محبی و خویگانی، ۱۳۹۲)؛ سیاست نیز در تعریف دکتر عالم، رهبری صلح‌آمیز یا غیرصلح‌آمیز روابط میان افراد، گروه‌ها و احزاب (نیروهای اجتماعی) و کارهای حکومتی در داخل و خارج از کشور با دولت‌های دیگر در عرصه جهانی است (عالم، ۱۳۷۶)؛ بنابراین تعریفی که منتج از این دو مفهوم باشد در سطح کلان مشتمل بر فراهم‌سازی زمینه برای پرورش فضایل و مهارت‌های مورد نیاز در جهت مشارکت سیاسی مؤثر است (اسمیت و اوستاینز، ۲۰۱۱). هدف از تربیت سیاسی تغییر نگرش‌های سیاسی فراگیران و افزایش مهارت‌های مشارکتی و قابلیت‌های اجتماعی و ارزش‌گذاری آن‌ها نسبت به حقوق سایر شهروندان است (سول^۱، ۲۰۱۱). در جمع‌بندی تعاریف می‌توان چنین بیان کرد که تربیت سیاسی، زمینه‌سازی و فرصت‌آفرینی به‌منظور کسب دانش سیاسی، پرورش بینش، قدرت تحلیل سیاسی، ارتقای انگیزش، تقویت توان مشارکت و هم‌گرایی افراد جامعه در امور اجتماعی سیاسی است که در یک روند تدریجی، مستمر و نظام‌مند باید به پیش رود (هوشمند مطهر، ۱۴۰۰).

عوامل مؤثر بر تربیت سیاسی با توجه به گستردگی موضوع تربیت می‌تواند طیف وسیعی داشته باشد، اما آنچه پژوهشگران و صاحب‌نظران حوزه تربیت سیاسی به‌عنوان عوامل اصلی بیان کرده‌اند عبارت‌اند از: فهم مسائل سیاسی (ریختر و جانسون^۲، ۲۰۰۷)؛ تفکر و تغییر اجتماعی (کریک^۳، ۲۰۱۸)؛ نقش آفرینی اجتماعی، درک و فهم رویدادهای سیاسی (سپنویچ^۴، ۲۰۱۸)؛ شناخت مجاری قدرت جامعه (آدام و مودلی^۵، ۲۰۱۳)؛ مهارت تفکری، شهروندی مسئول و تصمیم‌گیری اجتماعی، شناخت گفتمان سیاسی-اجتماعی (کیوز و همکاران^۶، ۲۰۲۱)؛ شناخت ارزش‌های اجتماعی و مشارکت مؤثر اجتماعی (دیویس^۷، ۲۰۲۲).

1. Soule
2. Richter & Janson
3. Kerick
4. Sepnowich
5. Adam & Moodley
6. Keeves et al.
7. Davis

یکی از نکات مهم در مقوله تربیت سیاسی، ارتباط تنگاتنگ نوع تربیت سیاسی با ایدئولوژی و بنیان‌های نظری خاص است. هر مکتب سیاسی، بر اساس اصول و مبانی نظری خود، هدف‌های ویژه‌ای را دنبال می‌کند. به همین منظور، به لحاظ جنبه نظری و تدوین الگوی تربیت سیاسی، باید ساختاری منطقی برای این امر فراهم شود تا فرایند تربیت سیاسی نظام آموزشی، بر مبانی، اصول و روش‌هایی متکی شود که با اهداف تربیت سیاسی سازگار باشد (حمیدزاده، ملکی و بهشتی، ۱۳۹۵). مثلاً در غرب، با ظهور دوره رنسانس و ظهور افرادی همچون ماکیاولی، در مفهوم تربیت سیاسی، تغییرات و دگرگونی‌هایی رخ داد که باعث شد مبانی و مؤلفه‌های سیاست از اخلاق به سمت قدرت چرخش پیدا کند. این چرخش سبب شد که قدرت سیاسی جایگزین تربیت سیاسی شود. امروزه تربیت سیاسی در جوامع غربی فقط در محدوده جامعه‌شناسی و به عبارت دیگر در جامعه‌پذیر کردن افراد نقش دارد و برای تربیت سیاسی ویژگی‌هایی مطرح است که بیشتر ناظر بر پذیرش به جای تغییر و نوآوری در نظام سیاسی است و این پایه و اساس تربیت سیاسی غرب را تشکیل داد (سلحشور و همکاران، ۱۳۹۱)؛ اما در دیدگاه اسلام، سیاست است که در خدمت اخلاق و تربیت است و مبانی نظری سیاست با مسائل اخلاقی به شکل تنگاتنگی در ارتباط است. با توجه به دیدگاه امام خمینی (ره) که برگرفته از اسلام است، تربیت موضوع سیاست است و ایشان تربیت سیاسی را روی آوردن آزادانه و آگاهانه به سمت ارزش‌های الهی می‌داند (ترک و مطلبی، ۱۳۹۶) به عبارتی تربیت سیاسی در اسلام، به معنای تربیت انسان‌هایی است که در تمامی رفتارها و اقدامات اجتماعی و سیاسی آن‌ها، توحید و صفات الهی نمایان است (داودی و فاضلی دهکردی، ۱۳۹۴).

برنامه درسی که کتب درسی از مهم‌ترین عناصر آن است، قلب آموزش و موتور محرکه نظام آموزشی است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۸). یکی از عناصر اصلی برنامه‌های درسی نیز محتوای آموزشی است که در قالب کتاب درسی ارائه می‌شود. در این راستا گفتمان سیاسی در برنامه درسی و کتب دانشگاهی با تحلیل و واکاوی مفاهیم گوناگون مقاومت، عدالت اجتماعی، ساختار و ماهیت قدرت، ساختار و ماهیت ستم، فرهنگ سکوت، نقد، سواد اجتماعی، رهایی‌بخشی، قشربندی، لایه‌های پنهان برنامه درسی و خنثی نبودن سروکار دارد (مون، ۲۰۱۲). برخی از مهم‌ترین نظریه‌های سیاسی در برنامه درسی و

کتاب‌های آموزشی عبارت‌اند از نظریه محافظه‌کاری که با مفاهیمی همچون، سارش، وفاداری، یکسان‌سازی و کنترل شدید، حفظ وضعیت موجود، حفظ سنت‌ها و انضباط اجتماعی عجین شده است (ارنشتاین و هانکینز^۱، ۲۰۱۸)؛ نظریهٔ بازآفرینی که مشتمل بر مفاهیمی همچون، بازتولید ساختار طبقاتی در جامعه، نابرابری‌های آموزشی، نقد وفاداری نظام آموزشی به جامعهٔ سرمایه‌داری است. نظریهٔ مقاومت مشتمل بر مفاهیمی همچون توجه به ظرفیت‌های درون‌مدرسه‌ای و قیام علیه منافع نظام سلطه در آموزش، آموزش سواد انتقادی است و صاحب‌نظرانی همچون اپل، گرانت و نیل در آن به ایراد نظر پرداخته‌اند (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۸)؛ نظریهٔ هژمونی که گرامشی از صاحب‌نظران عمدهٔ آن است و ایراد می‌دارد هژمونی، ترکیبی از سلطه و مقاومت است که نوعی رضایت خودساخته و خودانگیخته از طریق جذب روشنفکران به نظام سرمایه‌داری به وجود می‌آورد (رائی تهرانی، ۱۳۸۸)؛ نظریهٔ فمینیستی که نادینگز بیان داشت و بر حقوق مساوی بین زنان و مردان در امور فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تأکید داشت و تبعیض‌های جنسیتی در متون، ساختارها و سیاست‌های رسمی و غیررسمی را مردود می‌دانست (داگزبانگ^۲، ۲۰۱۱)، نظریهٔ انتقادی با صاحب‌نظرانی همچون ایلچ و فریره که معتقد بودند برنامهٔ درسی باید به تربیت افرادی خودآگاه و رهایی‌بخش و فکور بینجامد و بر تحول‌آفرینی مدارس، درهم‌تنیدگی زبان و قدرت تأکید داشتند (راتا^۳، ۲۰۱۴) و نظریهٔ پست‌مدرن که بر فراروایت‌ها و اجتناب از قطعیت‌گرایی و عینیت‌گرایی می‌پرداخت، تشکیل شده است. نکتهٔ مهم اینکه هیچ نظریه‌ای در تأیید شیوهٔ اقتدارگرایانه در برنامهٔ درسی و حوزهٔ اندیشهٔ سیاسی آموزش وجود ندارد و تمام نظریات مطرح‌شده در رد اقتدارگرایی تربیتی قلم زده‌اند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۷). تربیت سیاسی مهم‌ترین اقدام نظام‌های آموزشی در جهت تحقق آرمان‌های اجتماعی در نظام تعلیم و تربیت است و زمینهٔ تربیت شهروندی را فراهم می‌آورد (پانگالیلا^۴، ۲۰۱۹).

در نظام آموزش عالی کتب دانشگاهی نقش مهمی در یادگیری دانشجویان دارد، کتب دانشگاهی زمانی می‌توانند منبع آموزشی ارزشمند و آموزنده‌ای باشند که متفکرانه و با در نظر گرفتن تمامی ابعاد در حوزه‌های آموزشی نگاشته شده باشند

1. Ornstein & Hunkins
2. Dexiang
3. Rata
4. Pangalila

(بیدولف^۱ و همکاران، ۲۰۱۵). کتاب‌های درسی در واقع منابعی فرهنگی، ترویجی و به‌طور کل سیاسی‌اند که به تولید ارزش‌هایی مانند هویت ملی، انتقال دانش رسمی، فرهنگ‌سازی می‌پردازند (پلد الحنان^۲، ۲۰۱۲، توپدر^۳، ۲۰۱۵، اپل^۴، ۲۰۱۴، فیش و بوک^۵، ۲۰۱۸). کتاب‌های درسی منبع اصلی دانش و درک موضوعی هستند که فراگیران باید در طول دوران تحصیل خود به آن بپردازند. کتاب درسی منبع، پایه و راهنمای روشنی برای مدرسان فراهم می‌کند. از کتاب‌های درسی نه تنها مدرسان به‌عنوان منبع استفاده می‌کنند، بلکه در مراکز آموزشی بسیاری از کشورها به برنامه درسی تبدیل شده‌اند که اساتید بر آن تکیه می‌کنند (لی و کاتلینگ، ۲۰۱۶). از سویی کتب درسی در نظام‌های آموزشی دانشگاه‌ها مهم‌ترین زمینه دولت‌ها برای غالب کردن فرهنگ سیاسی خاصی در کشور و ترویج ویژگی‌های ساختار سیاسی در جامعه است (توپدر، ۲۰۱۵). به‌طور کل آموزش و سیاست تأثیر متقابلی بر هم دارند (دیویس، ۲۰۲۲). چنان‌که گذشت و اینکه تربیت سیاسی و توجه به آن در نظام آموزش عالی و در میان دانشجویان ظرافت‌های خاص خود را دارد و در صورت کم‌توجهی به آن پیامدهای سنگین فرهنگی، سیاسی، اجتماعی در بر خواهد داشت. باید به برنامه درسی این حوزه در میان دانشجویان توجه ویژه‌ای کرد. در زمینه تربیت سیاسی و نقش کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی در آن پژوهش‌های مختلفی انجام پذیرفته است و در عمده این پژوهش‌ها، نقش نظام آموزشی در تربیت شهروند مطلوب و به‌طور کلی تربیت سیاسی که منتج به مشارکت و فعالیت مؤثر شود، بی‌بدیل ذکر شده است (بذرگر و شهریار، ۱۳۹۹؛ طباطبایی، ۱۳۹۷؛ سبجانی نژاد و همکاران، ۱۳۹۶؛ یوسف زاده چوسری، ۱۳۹۶؛ حمیدزاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ گوان^۶، ۲۰۱۹؛ دیل و الیوت^۷، ۲۰۱۹)؛ انداده و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی تربیت سیاسی در دانشگاه پرداختند، نتایج نشان داد کتب دانشگاهی و برنامه‌های درسی دانشگاه در تربیت سیاسی دانشجویان جایگاه مهمی دارند و زمینه‌ساز تربیت سیاسی دانشجویان در دانشگاه هستند.

-
1. Biddulph
 2. Peled-Elhanan
 3. Topdar
 4. Apple
 5. Fuchs & Bock
 6. Goan
 7. Dill & Elliot

برنامه‌ی درسی تربیت سیاسی به‌عنوان یکی از اهداف اساسی برنامه‌های درسی زیرمجموعه‌ی تربیت شهروندی در نظام آموزش عالی است، این برنامه در تمام رشته‌ها گرایش‌ها مورد توجه است. این برنامه در برخی رشته‌ها به‌عنوان اهداف ضمنی در تلفیق با سایر برنامه‌های درسی دروس عمومی به‌صورت غیرمستقیم مورد تأکید است و در برخی رشته‌ها مانند علوم سیاسی به‌صورت مستقیم در برنامه‌های درسی مدنظر قرار می‌گیرد. اما پژوهش‌ها نشان می‌دهند که اگرچه در اهداف نظام آموزشی اهمیت تربیت سیاسی به‌شکلی صریح و ضمنی بیان شده است، ولی وضعیت آن در بین نظام آموزش عالی کشور از سطح مطلوبی برخوردار نیست (فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۸؛ عبدالله و زارع، ۱۳۹۶ و امینی و همکاران، ۱۳۸۸). لذا لزوم توجه به تربیت سیاسی در اسناد بالادستی و اهداف نظام آموزشی و بالأخص آموزش عالی ذکر شده است (نورالدینی و همکاران، ۱۳۹۴).

شاخص‌ها و مؤلفه‌های زیادی برای تربیت سیاسی در کتب و منابع آموزشی، در نظام آموزش عالی در پژوهش‌ها بیان شده است که زمینه‌ی آموزش مناسب تربیت سیاسی را فراهم می‌آورد. برای نمونه بر شاخص‌هایی چون آموزش دموکراتیک و مبتنی بر خانواده (دیل و الیوت، ۲۰۱۹)، فرایند پویا و مناقشه‌برانگیز ساخت سیاسی در تولید هویت فرهنگی/ملی جدید (هو، ۲۰۲۰)، خطرپذیری و بیان حقائق (ژانگ، ونگ و لی، ۲۰۲۲)، ارتباط بیشتر با برنامه‌ی درسی دانش‌آموختگان درگیر در جنبش‌های سیاسی و اجتماعی (مک کلنن، ۲۰۲۱) تأکید شده است.

گسترده‌گی، پویایی و پیچیدگی موضوع تربیت سیاسی باعث می‌شود که مؤلفه‌ها، اصول و بعضاً رویکردهای متفاوتی در نظام‌های تعلیم و تربیت با توجه به سطوح تحصیلی به وجود آید. ازسوی دیگر وقتی بحث از تربیت و سیاست در آن مطرح می‌شود پیچیدگی مضاعفی با توجه به ویژگی اجتماعی-سیاسی جوامع مختلف و سیاست‌های کلان ملی به وجود می‌آید. از آنجا که شناخت شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت سیاسی زمینه‌ی تحول و شناخت نقاط کور در زمینه‌ی تربیت سیاسی فراگیران را فراهم می‌آورد، پژوهش حاضر درصدد بررسی شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش

1. Ho
2. Zheng, Wang & Li
3. McClellan

عالی با توجه به پیشینه پژوهشی و مبانی نظری است. از این رو سؤال اصلی پژوهش این است که شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی چیست؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر سنتز پژوهی (synthesis research) است که شامل ترکیب ویژگی‌ها و عوامل خاص ادبیات تحقیق می‌شود. سنتز پژوهی در برخی موارد به‌عنوان فراتحلیل کیفی شناخته می‌شود و سعی دارد تحقیقاتی را که پوشش می‌دهد، تحلیل کرده، تناقضات موجود در آن را حل کند و ضمن یکپارچه‌سازی نتایج، موضوعات اصلی را نیز برای تحقیقات آینده مشخص کند (کوپر و هجس^۱، ۲۰۰۹). از اهداف سنتز پژوهی خلق تعمیم‌ها از ترکیب نتایج تحقیقات تجربی است.

جامعه پژوهش تمامی مقالات علمی-پژوهشی چاپ شده در مجلات معتبر علمی، در زمینه مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی است که تعداد آن‌ها ۲۱۱ مقاله با توجه به جست‌وجوی محقق محاسبه شد (در ادامه به فرایند پایش مقالات اشاره خواهد شد). نمونه پژوهش حاضر براساس نمونه‌گیری ملاک‌محور (در مرحله سوم پژوهش به فرایند آن اشاره شده است). ۳۲ مقاله علمی-پژوهشی معتبر در زمینه مؤلفه‌ها و شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی بود.

برای سنتز پژوهی اسناد و مدارک علمی موجود در زمینه پژوهش از تحلیل محتوا به شیوه مقوله‌بندی استفاده شد. داده‌های به‌دست آمده از این پژوهش براساس کدگذاری در سه سطح باز، محوری و منتخب تجزیه و تحلیل شدند. در پژوهش حاضر، برای تحلیل یافته‌ها از الگوی شش مرحله‌ای سنتز پژوهی روبرتس شامل مراحل (۱) شناسایی نیاز، اجرای جست‌وجوی مقدماتی، و شفاف‌سازی نیاز، (۲) اجرای پژوهش به‌منظور بازیابی مطالعات، (۳) گزینش، پالایش و سازمان‌دهی مطالعات، (۴) چارچوب ادراکی و متناسب ساختن آن با اطلاعات حاصل از تحلیل، (۵) پردازش، ترکیب و تفسیر در قالب فرآورده‌های ملموس و (۶) ارائه نتایج استفاده شد. برای اطمینان از نحوه کدگذاری‌ها از چهار ارزشیاب برای کدگذاری مجدد یافته‌ها استفاده شد که به‌منظور تأیید از روش اسکات (۲۰۱۲) استفاده شد

که در این پژوهش میزان توافق بین ارزشیابان عدد ۷۷/۱۷ به دست آمد که نشان‌دهنده ۷۷ درصد توافق بین ارزشیابان در کدگذاری‌ها بود.

$$C.R = \frac{55+47+63+48}{4 \times 69} \times 100 = 77/17$$

$$C.R = \frac{\text{تعداد مقوله موردهای توافق}}{\text{تعداد کل مقوله‌ها}} \times 100$$

در ادامه به فراخور این بخش پژوهش به چهار مرحله نخست مدل روبرتس با توجه به موضوع پژوهش پرداخته می‌شود:

مرحله اول: شناسایی نیاز، اجرای جست‌وجوی مقدماتی، و شفاف‌سازی نیاز
تربیت سیاسی به عنوان بخش مهمی از اهداف نظام آموزشی ناظر بر کسب شایستگی‌هایی است که فراگیران را قادر سازد تا شهروندانی آگاه و فعال باشند و در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت داشته باشند (یوسف زاده چوسری و شاه مرادی، ۱۴۰۰). با توجه به نقش پررنگ نظام آموزشی در تربیت سیاسی (بدرگر و شهریاری، ۱۳۹۹)، لزوم توجه به تربیت سیاسی در کتب آموزشی دانشجویان و محتوای آن بیش‌ازپیش احساس می‌شود. توجه به تربیت سیاسی در محتوا کتب و برنامه‌های درسی دانشگاهی زمینه‌بالتدگی سیاسی نسل آتی فعال جامعه را فراهم می‌آورد (یوسف زاده چوسری، ۱۳۹۶). بررسی شاخص‌های تربیت سیاسی موجود در پیشینه پژوهشی و جمع‌بندی آن زمینه طراحی الگوهای تربیت سیاسی بومی و از سویی رفع خلغ‌های پژوهشی موجود را فراهم می‌آورد. از این رو در این پژوهش به بررسی شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی پرداخته می‌شود.

مرحله دوم: اجرای پژوهش به منظور بازیابی مطالعات

این مرحله به جست‌وجوی منابع مرتبط با نیاز اصلی پژوهش اختصاص دارد (پراشر^۱، ۲۰۱۵) از این رو ابتدا تمامی مقالات علمی معتبر از طریق جست‌وجوی کلیدواژه‌هایی

همچون شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب و محتوای آموزشی دانشگاهی، شاخص‌های تربیت سیاسی در برنامه‌ی درسی دانشگاهی، مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب درسی دانشگاه از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی از جمله Sid، Normagas، Magiram، پرتال جامع علوم انسانی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (IRANDOC) و جویسگر فارسی علم‌نت و همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی در خارج از جمله Sage، Emerald، Scopus، Scientific Information Database، ProQuest، Science Direct، Springlink، Taylor & Francis، Google Scholar، Eric، و Wiley شناسایی شدند و با توجه به هدف تحقیق منابع مرتبط حفظ و منابع غیرمرتبط حذف شد. به‌منظور بالابردن کیفیت کار، جست‌وجوی مقالات را دو تن که آشنایی کامل به روش‌های جست‌وجو و منابع اطلاعاتی داشتند، به‌صورت جداگانه انجام دادند. از سوی دیگر فردی خبره در زمینه برنامه‌ریزی درسی و آموزش بر کل روند اجرای کار نظارت داشت. همچنین این پژوهش با تکیه بر منابع داخلی و خارجی و بر پایه‌ی مقالات منتشر شده تدوین شد.

مرحله سوم: گزینش، پالایش و سازمان‌دهی مطالعات

این مرحله به داوری درباره‌ی تعیین مطالعات مرتبط با نیازهای دانشی اختصاص دارد. داوری که مستلزم تدوین ملاک‌هایی برای گزینش و دسته‌بندی مطالعات است (موفت^۱، ۲۰۱۵). معیارهای ورود^۲ به این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. مقالات انتشار یافته در زمینه شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب دانشگاهی و

برنامه‌های درسی

۲. تحقیقات باید داده‌ها و اطلاعات کافی را در ارتباط با اهداف پژوهش گزارش

کرده باشند، از این رو کفایت یک پژوهش برای بررسی در این مقاله گزارش شاخص‌های تربیت سیاسی در برنامه‌های درسی و کتب دانشگاهی بود.

۳. تحقیقاتی که فرایند بررسی تخصصی را زیر نظر داوران متخصص طی کرده و

به‌صورت مقاله کامل از طریق برخط و یا به‌طور کامل چاپ شده باشند.

با توجه به جست‌وجوهای انجام شده ۲۱۱ مطالعه در راستای ملاک‌های ورود این

پژوهش یافت شد که تعدادی از این مطالعات برای ورود به تحلیل نهایی مناسب نبودند و

1. Moffet

2. Inclusion Criterion

براساس ملاک‌های خروج از فرایند تحلیل این پژوهش خارج شدند که ملاک‌های خروج این مطالعه عبارت است از:

۱. پژوهش‌هایی که اطلاعات کافی در زمینه اهداف این تحقیق گزارش نداده بودند.
 ۲. پژوهش‌هایی که فاقد کیفیت لازم علمی بودند و در مجلات و کنفرانس‌های بی‌اعتبار انتشار یافته بودند.
 ۳. پژوهش‌هایی که به بررسی نقش تربیت سیاسی در برنامه‌های درسی و کتب دانشگاهی در سایر متغیرهای آموزش عالی به صورت کمی پرداخته بودند.
- در این گام از فرم استاندارد استفاده شد، قسمت‌هایی که در فرم مورد نظر بود، عبارت‌اند از: منبع (شامل نام مجله، عنوان مقاله و نویسنده)؛ هدف (هدف از مطالعه)؛ روش‌شناسی و نتایج کلی. برای انتخاب منابع مناسب کلیدواژه‌های مورد نظر در هر یک از پایگاه‌ها جست‌وجو شد.
- بر این اساس روند بررسی پژوهش‌ها به ترتیب به این شرح است: کل مطالعات مرتبط با کلیدواژه‌ها ۲۱۱ مورد، حذف تحقیقات نامرتبط پس از بررسی عناوین ۷۱ مورد، چکیده مقالات مورد بررسی ۱۴۰ مورد، حذف پژوهش‌های نامرتبط پس از بررسی چکیده مطالعات ۶۷ مورد، تحقیقات مرتبط با متن کامل ۷۳ مورد، حذف تحقیقات نامرتبط پس از بررسی متن کامل ۴۱ مورد، کل تحقیقات نهایی ۳۲ مورد، بنابراین در این پژوهش ۳۲ پژوهش که اعم از مطالعات خارجی و داخلی بودند، انتخاب شدند.

مرحله چهارم: تعیین چارچوب ادراکی و متناسب ساختن آن با اطلاعات حاصل از تحلیل

این مرحله، چارچوب مفهومی پژوهش را مشخص می‌کند (موفت، ۲۰۱۵). به عبارتی مفاهیم پایه را تعریف می‌کند که در پژوهش به آن پرداخته می‌شود؛ از این رو چارچوب ادراکی شکل گرفته در این پژوهش حول سه مفهوم اصلی است.

۱. تربیت سیاسی: تربیت سیاسی، زمینه‌سازی و فرصت‌آفرینی به منظور کسب دانش سیاسی، پرورش بینش، قدرت تحلیل سیاسی، ارتقای انگیزش، تقویت توان مشارکت و هم‌گرایی افراد جامعه در امور اجتماعی-سیاسی است که در یک روند تدریجی، مستمر و نظام‌مند باید به پیش رود (هوشمند مطهر، ۱۴۰۰).

۲. برنامه درسی: برنامه درسی مجموعه‌ای از تصمیم‌های از پیش گرفته شده و مسیر شناخته شده‌ای که یادگیرندگان براساس تشخیص برنامه‌ریزان باید طی کنند، تکیه دارد (مهرمحمدی، ۱۳۹۷).

۳. کتب دانشگاهی: کتاب درسی سندی تلقی می‌شود مبتنی بر چارچوب انتظارات حوزه یادگیری و ابعاد مورد نیاز فرایند یادگیری که در مراکز آموزشی رسمی و عمومی استفاده می‌شود (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۵).

یافته‌ها

در این بخش با توجه به الگوی شش مرحله روبرتس به تحلیل مراحل پنجم و ششم پرداخته می‌شود:

مرحله پنجم: پردازش، ترکیب و تفسیر در قالب فرآورد‌های ملموس
با توجه به یافته‌های حاصل از تحقیقات مرتبط باهدف پژوهش، ابتدا همه مؤلفه‌ها و شاخص‌های تربیت سیاسی در برنامه درسی و کتب آموزش عالی از طریق فرایند کدگذاری باز استخراج می‌شوند. از این رو با توجه به فرایند کدگذاری حاصل از مرحله اول، در این بخش ابتدا در جدول ۱ اقدام به شناسایی شاخص‌ها و مؤلفه‌های اصلی تربیت سیاسی در کتب و برنامه درسی دانشگاه پرداخته می‌شود.

جدول ۱ شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه درسی دانشگاه

ردیف	نویسنده	سال	مؤلفه‌ها و عناصر تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاه
۱	رضوی و همکاران	۱۳۸۹	توجه بیشتر بر بعد شناختی و عاطفی، توجه به بعد رفتاری یا مهارتی، اندیشه مردم‌سالاری دینی، استفاده از روش‌های یادگیرنده‌محور و فعال، مسئولیت‌پذیری و خیرخواهی، حق‌طلبی
۲	بهشتی و همکاران	۱۳۹۱	سوق دادن انسان به آزاداندیشی، ایجاد امنیت و صلح، پرورش روح عدالت‌خواهی و توسعه آموزش و پرورش، انعطاف‌پذیری، جلوگیری از خودمحوری
۳	سلحشوری و همکاران	۱۳۹۱	رسیدن به مبانی توحیدمحوری، فطرت‌محوری، تزکیه‌محوری و اخلاق‌مداری، آگاهی، خودشناسی، آزادی، استقلال و عدالت، تعلق به هویت ملی و اعتماد به نفس

ردیف	نویسنده	سال	مؤلفه‌ها و عناصر تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاه
۴	جراحی دربان و همکاران	۱۳۹۳	فراهم کردن زمینه‌ها برای شکوفایی و به فعلیت رساندن استعدادها بالقوه انسان، تلاش در راه تربیت شهروندانی مسئول و وظیفه‌شناس، رشد دانش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌ها و علائق ملی، دفاع از عقاید
۵	بهشتی و همکاران	۱۳۹۵	لزوم پیوستگی یاددهی و یادگیری در تربیت سیاسی، مبتنی بر واقعیت‌های پایدار، حق و یقین بودن موضوع و محتوای تربیت سیاسی، هوشمندی، قاعده‌مند، روشمندی و هدفمند بودن موضوعات یاددهی و یادگیری، استفاده از همه ظرفیت‌ها، روش‌های تعقل، تفکر، تدبیر و شهود، احترام به مخالفان و نظرات مخالف
۶	آقا محمدی و همکاران	۱۳۹۵	توجه به وحدت کلام و عمل، نقش پررنگ معلمان در تربیت سیاسی دانش‌آموزان، اهمیت معلمان در تربیت سیاسی به دلیل نوع شغل و جایگاه آنان در جامعه، نقش معلمان به عنوان انتقال فرهنگ، تبیین‌کننده ارزش‌ها و تثبیت‌کننده عقاید، بیان حقایق، عزت‌نفس
۷	افتخاری	۱۳۹۵	لزوم مشارکت فعالانه افراد جامعه، تأثیر و رابطه تعاملی بین حکومت، خانواده و عالمان دینی، پیوستگی دین و سیاست، وحدت، عدالت‌طلبی استقلال‌طلبی، نقش رسانه، احترام به قانون و قانون‌گرایی، تصمیم‌گیری مدبرانه
۸	عبدالله و همکاران	۱۳۹۶	تأثیر رسانه، خصلت‌های فردی (شجاعت، صداقت و انعطاف‌پذیری)، وضعیت اجتماعی و اقتصادی، مراکز علمی، شایسته‌سالاری، توجه به منافع اجتماعی، پیگیری و دنبال کردن خواسته‌ها
۹	احمدی و همکاران	۱۳۹۷	فراهم آوردن موجبات پویایی جامعه با مشارکت فعالانه در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی، مشارکت مؤثر افراد در سایه آگاه کردن شهروندان، انتقال ارزش‌ها و مجهز کردن آنان به مهارت‌های اساسی از جمله تفکر منطقی، تصمیم‌گیری، تفکر انتقادی و حل مسئله، بهره‌گیری از روش ساخت‌زدایی متون آموزشی، ترس از قانون‌گریزی

ردیف	نویسنده	سال	مؤلفه‌ها و عناصر تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاه
۱۰	طباطبایی	۱۳۹۷	آشنایی با قوانین و مقررات اجتماعی و سیاسی جامعه، آشنایی با قلمرو سیاسی کشور در دوره‌های گوناگون تاریخ، جهت‌یابی و کنترل احساسات و عواطف سیاسی، شناخت وظایف و مسئولیت‌های فردی در محیط خانه و اجتماع احساس مسئولیت و وظیفه‌شناسی، اشاره به آزادی فردی و اجتماعی، شناسایی حقوق شهروندی و ایستادگی در برابر دخالت بیگانگان، شناسایی و پذیرش تفاوت‌های میان افراد، برابری در مقابل قوانین اجتماعی و سیاسی و لزوم تبعیت و اجرای آن‌ها، احترام به آداب و سنن، انفعال‌گریزی و فعالیت مشارکتی
۱۱	جعفری هرنندی	۱۳۹۸	تلاش برای حفظ و توسعه یکپارچگی در اجتماع، ترجیح مصالح جامعه بر مصالح فردی، درک مسئولیت‌های افراد در اجتماع، شناسایی و نقد نظام‌های حکومتی جهان، آشنایی با جغرافیای سیاسی کشور و تشخیص تفاوت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، ارتقای فضیلت جامعه، رعایت حقوق سایر شهروندان، امیدواری به آینده
۱۲	یوسف زاده و همکاران	۱۳۹۹	بهبود سطح دانش، نگرش و بینش سیاسی، نظریه تحول‌گرا، ساختار مفهومی برنامه درسی تربیت سیاسی شامل عدالت، عزتمندی، قانون‌مداری، انتخاب، مسئولیت‌پذیری، شناسایی وظایف نهادهای سیاسی، مشارکت، میهن‌دوستی، فروتنی
۱۳	فقیهی و همکاران	۱۴۰۰	تربیت اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی، نقش برنامه‌های فرهنگی در تربیت سیاسی، برنامه‌ریزی فرهنگی، توجه به نیاز و علائق، همکاری و درک نیازهای دبگران، جامعیت در بررسی موضوعات سیاسی
۱۴	جعفری فر و همکاران	۱۴۰۰	افزایش انگیزه و آگاهی فرهنگیان برای خدمت مطلوب و مشارکت مؤثر، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و سیاسی و پاسداشت ارزش‌های اجتماعی، تعامل شایسته با نهاد دولت و سایر نهادهای مدنی و سیاسی، پرورش بینش و افزایش قدرت تفکر سیاسی انتقادی و تحلیل‌گری و ارتقای انگیزش و تقویت توان مشارکت و همگرایی، بیان اندیشه

ردیف	نویسنده	سال	مؤلفه‌ها و عناصر تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاه
۱۵	شاه علی و همکاران	۱۴۰۰	افزایش مهارت‌ها و قابلیت‌های شهروندان برای تأثیرگذاری در سرنوشت سیاسی و اجتماعی خود و جامعه، تأثیر معنادار خصلت‌های فردی، خانواده، رسانه‌های جمعی و تحولات بین‌المللی، نقش همسالان بر رفتار و تصمیمات سیاسی دانشجویان، توجه خاستگاه قومی و جغرافیای و هویت ملی
۱۶	Joseph	۲۰۱۵	تشویق به توسعه آگاهی، نقش دولت در تصمیم‌گیری برنامه‌های درسی، سرمایه‌گذاری بر فرایندهای سیاسی، استفاده از تأثیرات غیررسمی برای جلب حمایت برنامه‌های درسی، پذیرش مسئولیت ترویج و حفظ یک فرهنگ باکیفیت، ترس از مجازات قانونی
۱۷	Koskimaa	۲۰۱۵	تأثیر محیط مدرسه در سواد سیاسی، ارزش شایستگی و آموزش سیاسی، نقش بسیار مهم خانواده و دوستان، دسترسی کم به محتوای رسانه‌های سیاسی، احترام به عقاید مخالف، سازنده‌گرایی
۱۸	Kuş	۲۰۱۶	تأثیر جنسیت، حرفه، گروه فارغ‌التحصیلی، محل سکونت، تعریف مفاهیم سیاسی و بیان معنای آن‌ها، عنوان نکردن نظرات معلم در هنگام ذکر موضوعات سیاسی، پرورش دیدگاه انتقادی، تلاش برای ایجاد حساسیت در مورد موضوعات سیاسی، تأکید بر لزوم احترام به دیدگاه‌های مختلف
۱۹	Viennet	۲۰۱۷	سیاست‌های اجرایی در سیستم‌های آموزشی پیچیده، به‌روزرسانی مفهوم اجرای سیاست آموزشی، طراحی سیاست هوشمند، مشارکت فراگیر ذی‌نفعان، ایجاد زمینه مساعد و یک استراتژی اجرایی منسجم، صداقت و درستی
۲۰	Ahmad	۲۰۱۷	روشن کردن ماهیت پیچیده رابطه بین رشته دانشگاهی علوم سیاسی و آموزش شهروندی پیش‌دانشگاهی، تأثیر تغییر پارادایم در تفکرات دانشمندان علوم سیاسی از تعریف شهروندی، تأکید بر مطالعه تجربی رفتار انسان و جامعه، معرفی رفتارگرایی به‌عنوان یک الگوی پژوهشی جدید در رشته علوم سیاسی
۲۱	Qiu	۲۰۱۷	بررسی اصلاحات آموزشی از پنج جنبه: تنظیم نظام درسی، روش‌های تدریس، ساخت کادر آموزشی، اجرای مسئولیت‌دینی و ایجاد سازوکار نهادی. تقویت مسیر عملی آموزش ایدئولوژیک و سیاسی در تدریس دروس برای ارائه یک الگوی اجرایی عملیاتی و تکرارپذیر برای شیوه‌های مرتبط

ردیف	نویسنده	سال	مؤلفه‌ها و عناصر تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاه
۲۲	Molapo	۲۰۱۸	حمایت کافی در قالب منابع و آموزش از سوی سازمان‌های مختلف، اهمیت چگونگی معرفی و چارچوب‌بندی برنامه درسی در سطح سیاست، اهمیت مورد تشویق گرفتن برنامه، تأثیر مشخصات و سوابق فردی معلم، دسترسی‌پذیری محتوا، شایسته‌سالاری سازمانی
۲۳	Wahlström	۲۰۱۸	اشکال مختلف امر سیاسی در تحقیقات برنامه درسی و فضاهای متفاوت آن، راه‌های متفاوت بیان امر سیاسی، توسعه حوزه پژوهشی برنامه درسی
۲۴	Shen	۲۰۱۸	ضرورت مرتب‌سازی و تنظیم برنامه درسی، مطالب و روش‌های تدریس به‌ویژه برای بهینه‌سازی مواد آموزشی و مکانیسم ارزشیابی اثر یادگیری، الزامات تدریس آموزش ایدئولوژیک و سیاسی در برنامه درسی
۲۵	Guan	۲۰۱۹	عمق‌بخشی به یادگیری، بهبود کیفیت تربیت سیاسی، تمرین ارزش‌های اصلی اجتماعی، توجه به مناسبت و به‌موقع بودن نظریه‌های سیاسی، دسترسی به محتوای سیاسی، امیدپروری در جامعه، ارائه نظرات هوشمندانه
۲۶	Dill	۲۰۱۹	آموزش‌های دموکراتیک و آزاد در خانواده و مدرسه، پرورش تفکر بازتابی در مورد مسائل مربوط مطابقت، ماتریالیسم و کثرت‌گرایی، بیان آزاد اندیشه، توجه به فطرت آزاد
۲۷	ONTAS	۲۰۲۰	تأثیر معنادار ناکافی بودن اطلاعات در مورد فرایندهای سیاسی و عدم اجرای آن‌ها در زندگی روزمره، خودداری معلمان از بحث در مورد مفاهیم، تعاریف و فرایندهای سیاسی، نقش دانش سیاسی در مشارکت مدنی، بهبود تحولات شناختی، تشویق به مشارکت در زندگی اجتماعی
۲۸	Ho	۲۰۲۰	کاوش در ساختار سیاسی و پارادایم‌های دانش، شکل‌گیری هویت و حمایت از ایدئولوژی برتر از طریق آموزش مدرسه، معرفی دانش در قالب بازتاب و بازسازی زمینه‌های اجتماعی و سیاسی، فرایند پویا و مناقشه‌برانگیز ساخت سیاسی در تولید هویت فرهنگی/ملی جدید، تقویت وطن‌پرستی و وابستگی دانش‌آموزان

ردیف	نویسنده	سال	مؤلفه‌ها و عناصر تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاه
۲۹	McClellan	۲۰۲۱	آموزش علوم سیاسی در کنار علوم اجتماعی، شهروندی و مشاغل خاص، پذیرش نگرش و روش‌های علوم اجتماعی مدرن توسط علوم سیاسی، ارتباط بیشتر با برنامه درسی دانش‌آموختگان درگیر در جنبش‌های سیاسی و اجتماعی، آموزش برای رهبری با پرورش مهارت‌های آماده‌سازی شغلی و اخلاق حرفه‌ای
۳۰	Lingling	۲۰۲۱	ادغام کارکرد آموزش عقیدتی و سیاسی در کالج‌ها و دانشگاه‌ها را در تمام فعالیت‌های آموزشی برنامه درسی، ادغام آموزش دانش و آموزش عقیدتی و سیاسی در دوره‌های تخصصی، آموزش نگاه دانشجویان به زندگی و ارزش‌ها در تدریس روزانه، پرورش استعدادها براساس کاوش عناصر آموزشی مثبت عقیدتی و سیاسی نهفته در دروس تخصصی
۳۱	Cai	۲۰۲۱	بهبود آگاهی ایدئولوژیک معلمان، کمک به دانش‌آموزان در شکل‌گیری هویت ایدئولوژیک، پرورش دانش‌آموزان برای تبدیل شدن به استعدادها توسعه‌محور با مهارت‌های بالا
۳۲	Zheng	۲۰۲۲	افزایش آگاهی با ادغام مؤثر آموزش عقیدتی و سیاسی در برنامه درسی، بالا بردن مهارت‌های حرفه‌ای، افزایش توانایی برای حل مشکلات عملی، فروتنی و پذیرش اشتباهات، خطرپذیری و بیان حقایق

مرحله ششم: ارائه یافته‌ها (سنتز بین مطالعه‌ای)

در این مرحله پژوهشگران باید آنچه در فرایند فراترکیب کیفی ظاهر می‌شوند، ارائه کنند. برای ارائه مؤثر یافته‌ها باید مخاطبان مختلفی را مورد توجه قرار داد. به اعتقاد اروین و همکاران (۲۰۱۱) در این مرحله محققان با استفاده از موارد بصری (نمودار، تصاویر و جداول) به ارائه یافته‌های خود می‌پردازند. ابتدا در قسمت فرایند فراترکیب استخراج ویژگی‌ها، عناصر و مؤلفه‌های الگوهای بازاریابی سبز صورت گرفته، به این شکل که ابتدا توصیفات تمامی مؤلفه‌ها از طریق فرایند کدگذاری بازناسایی می‌شود و سپس در قسمت فرآورده، از آنجا که هدف این بخش ترکیب همه یافته‌های علمی در یک موضوع خاص و رسیدن به یک انسجام واحد است به جمع‌بندی می‌پردازد. در بخش ارائه نتایج ترکیب ابتدا

تحلیل کیفی کدهای باز در کنار هم قرار میگیرد و با کدگذاری مجدد، موارد همپوشی و قرابت معنایی با هم ترکیب و مؤلفه‌ها (کدهای محوری) استخراج می‌شود. در ادامه برای دسته‌بندی همه مؤلفه‌های الگوهای آموزش تفکر انتقادی به فراگیران براساس یک مفهوم مشترک از طریق کدگذاری محوری بر مبنای الگوی آموزش تفکر انتقادی ارائه شده است که به شناسایی سه بعد (کد منتخب) منجر شد، که نتایج کدگذاری محوری و منتخب در جدول ۲ آورده شده است.

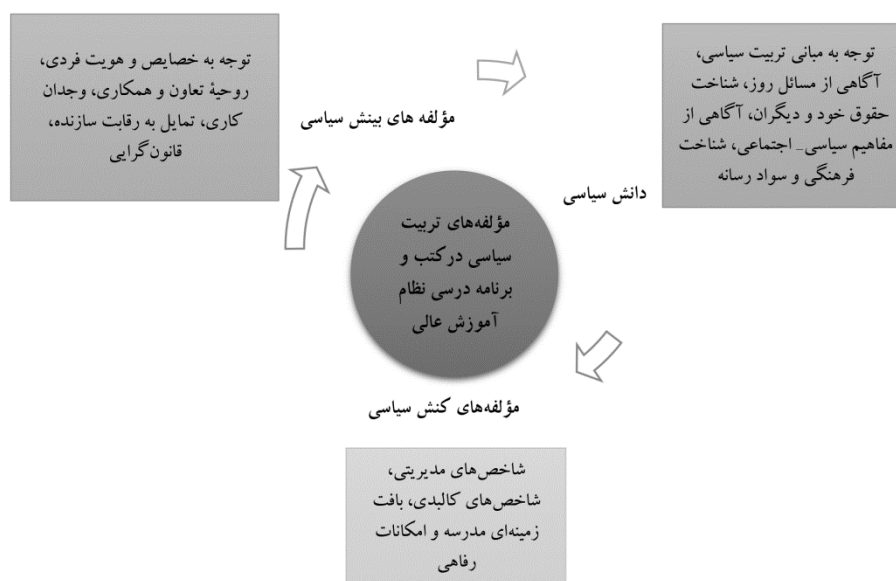
جدول ۲ ابعاد شاخص‌ها و مؤلفه‌های الگوی تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی

کد مقالات	کد باز	کد محوری	کد منتخب
[۱۷]، [۲]، [۷]، [۱۲]	عدالت خواهی	توجه به میانی تربیت سیاسی	مؤلفه‌های دانش سیاسی
[۳]، [۱۲]، [۱۱]	فطرت محوری		
[۳]، [۱۱]، [۱۷]	تزکیه محوری		
[۱]، [۱۱]، [۲۹]	اخلاق مداری		
[۳]، [۱۰]، [۲۶]	آزادی		
[۳]، [۷]	استقلال		
[۳]، [۷]، [۱۰]، [۲۷]	فعالیت و تداوم در پیگیری مسائل	آگاهی به مسائل روز	
[۷]، [۱۹]، [۲۵]، [۲۷]	دانش مشارکت سیاسی		
[۱۹]، [۲۳]، [۲۶]	به‌روزرسانی دانش سیاسی		
[۲]، [۱۰]، [۱۱]	توجه به حقوق شهروندی	شناخت حقوق خود و دیگران	
[۳۰]، [۳]، [۹]، [۱۱]، [۲۵]	شناخت ارزش‌های جامعه		
[۱۰]، [۱۲]، [۳۰]	آگاهی از قوانین و مقررات		
[۱۱]، [۱۶]، [۲۷]	شناخت منافع جمعی و فردی		
[۲۸]، [۴]، [۷]، [۱۶]، [۲۳]	شناخت ساختار سیاسی و حکومت‌شناسی	آگاهی از مفاهیم سیاسی-اجتماعی	
[۹]، [۱۰]، [۱۳]، [۱۹]، [۳۰]	شناخت فرقه‌ها و احزاب		
[۶]، [۳۱]	آگاهی ایدئولوژیک		
[۲]، [۱۲]، [۱۳]، [۲۸]	شناخت فرهنگ ملی	شناخت فرهنگی	
[۴]، [۱۰]، [۱۶]، [۱۹]، [۲۶]، [۲۷]	شناخت فرهنگ بین‌المللی		
[۴]، [۷]، [۱۱]، [۲۸]	تحلیل بین فرهنگی		

کد منتخب	کد محوری	کد باز	کد مقالات
مؤلفه‌های پیش‌سیاسی	سواد رسانه‌ای	دسترسی به محتوای رسانه‌ای	[۲۵]، [۲۲]، [۱۷]
		فهم انتقادی	[۲۶]، [۱۸]، [۱۴]، [۹]
		تفکر بازتابی	[۲۸]، [۲۶]، [۷]
	توجه به هویت و خصایص فردی	عزت نفس	[۶]، [۳]
		صداقت و راست‌گویی	[۱۹]، [۸]
		انعطاف‌پذیری	[۸]، [۲]
		شجاعت	[۱۰]، [۸]، [۳]
		اهل مطالعه	[۲۳]، [۲۰]، [۲]
		خودشناسی	[۹]، [۴]
		دارا بودن روحیه تعاون و همکاری	درک نیازهای دیگران
	همدلی و همکاری		[۱۳]، [۱۱]، [۹]، [۸]، [۱۴]
	تواضع و فروتنی		[۳۲]، [۱۲]
	شایسته‌سالاری در سازمان		[۲۲]، [۸]
	نهادینه‌سازی امید اجتماعی		[۲۵]، [۱۴]، [۱۱]
	ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی		[۱۱]، [۱۰]، [۸]
	وجدان کاری		خیرخواهی
		مسئولیت‌پذیری	[۱۴]، [۱۲]، [۱۰]، [۱]، [۱۶]
		وظیفه‌شناسی	[۱۲]، [۱۰]، [۴]
		شفاف بودن کلام و رفتار	[۲۸]، [۱۸]، [۱۴]، [۶]
تمایل به رقابت سازنده		جرت‌ورزی در بیان اندیشه	[۲۶]، [۶]
	پرهیز از خودمحوری	[۹]، [۲]	
	احترام به مخالف	[۱۸]، [۱۷]، [۵]	
	پذیرش تنوع و تکثر در جامعه	[۲۹]، [۵]	
	قانون‌گرایی	پذیرش قانون	[۲۹]، [۱۲]، [۱۰]، [۷]
احترام به قانون		[۱۰]، [۷]	
ترس از مجازات		[۱۶]، [۹]	
توجه به هویت ملی		علاقه‌مندی به آداب و سنن	[۱۰]، [۴]
	احترام به مظاهر ملی	[۲۸]، [۱۵]، [۱۰]، [۴]	

کد مقالات	کد باز	کد محوری	کد منتخب
[۳]، [۱۲]، [۱۶]، [۲۴]، [۲۸]	احساس تعلق خاطر به کشور		
[۲]، [۲۶]	بیان حقایق	مطالبه‌گری و احقاق حق	مؤلفه‌های کنش (رفتار) سیاسی
[۲]، [۸]	پیگیری خواسته‌های سازنده		
[۱]	حق‌طلبی		
[۶]، [۹]	توجه به جوانب مسائل	تصمیم‌گیری معقول و منطقی	
[۷]، [۲۶]	تصمیم‌گیری و عمل به آن		
[۱۳]	توانایی سنجش جامع موضوعات	توانمندی در استدلال	
[۵]، [۲۵]	هدفمندی در ارائه مطالب		
[۵]	هوشمندی در بیان نظرات		
[۵]، [۲۵]	تعقل محوری و تدبیر در نظرات		
[۹]، [۱۵]، [۲۵]، [۲۷]	مشارکت و همکاری با دیگران در فعالیت‌های سیاسی	توانایی مشارکت و همکاری	
[۷]، [۱۴]	شرکت در جلسات آزاداندیشی		
[۱۰]، [۱۱]	مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی		
[۱۷]، [۲۷]	انجام فعالیت‌های سازنده	پاسداری از استقلال و آزادی ملی	
[۳]، [۲۸]	تلاش در جهت حفظ استقلال ملی		
[۲]، [۲۸]	تلاش برای ایجاد امنیت و صلح		
[۵]	جامعیت در ارزیابی مسائل	توانایی تحلیل منطقی وقایع	
[۲۱]	بررسی منطقی وقایع		
[۱۸]، [۲۳]	بازبینی عوامل بیرونی و درونی وقایع		
[۱۰]، [۱۴]	پرهیز از انفعال	ریسک‌پذیری	
[۳۲]	خارج شدن از حاشیه امن		
[۴]، [۳۲]	خطرپذیری در دفاع از عقاید		

در ادامه در شکل ۱ الگوی تلفیق تربیت سیاسی در کتب و برنامه‌های درسی در نظام آموزش عالی را نشان می‌دهد. همان‌طور که آورده شده تمام عوامل دارای ارتباط متقابل با هم است. تمام این ابعاد بر یکدیگر اثرگذارند و رابطه بین آن‌ها غیرخطی است.

شکل ۱ شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب و برنامه درسی آموزش عالی

بحث و نتیجه‌گیری

کتب دانشگاهی و برنامه‌های درسی از مهم‌ترین عناصر در آموزش، در نظام آموزش عالی است. آموزش عالی به‌عنوان بالاترین سطح آموزشی جامعه از اهمیت چشمگیری برخوردار است، زیرا نقشی اساسی در رشد و توسعه جامعه در ابعاد مختلف فناوری، علمی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ایفا می‌کند (ابطحی و ترابیان، ۱۳۸۹). تربیت سیاسی که مهم‌ترین ابعاد تربیت شهروندی در نظام‌های آموزشی است به بهبود اوضاع اجتماعی جامعه منجر می‌شود که از مهم‌ترین اهداف نظام آموزش عالی است. عوامل مؤثر بر تربیت سیاسی با توجه به گستردگی موضوع تربیت می‌تواند طیف وسیعی داشته باشد. شناخت شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب دانشگاهی و برنامه‌های درسی

زمینه توجه بهتر به این شاخص‌ها در برنامه‌های آتی را فراهم می‌آورد. از این رو در این پژوهش بر آن شدیم تا با بررسی پیشینه پژوهشی شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب دانشگاهی و برنامه‌های درسی را شناسایی کنیم؛ با توجه به فرایندها و فرآورده‌های سنتز پژوهی در یک نمای کلی سه مؤلفه منتخب دانش سیاسی، مؤلفه‌های بینش سیاسی و مؤلفه‌های کنشی یا رفتاری از مجموعه مؤلفه‌های احصاشده در جدول ۱ به دست آمد که در ادامه به تشریح آن پرداخته می‌شود:

دانش سیاسی: این مؤلفه بر معلومات دانشی و آگاهی‌های مرتبط با مفاهیم سیاسی-اجتماعی تأکید دارد. در این زمینه مجموعه معلومات دانشی پیرامون مباحث و مبانی تربیت سیاسی، آگاهی از مسائل روز، شناخت حق و حقوق خود و دیگران، آگاهی از مفاهیم سیاسی-اجتماعی، شناخت فرهنگی و سواد رسانه‌ای به‌عنوان کدهای محوری شناسایی شدند. باید توجه داشت از جمله مؤلفه‌هایی که در دانش سیاسی نقش عمده‌ای دارند، مبانی تربیت سیاسی است که شامل عدالت‌خواهی، فطرت‌محوری، تزکیه‌محوری، استقلال و آزادی است. یافته‌های پژوهش در این بخش با یافته‌های وینت و پونت^۱ (۲۰۱۷) همخوانی دارد. در محور آگاهی از مسائل روز و آگاهی از مفاهیم سیاسی-اجتماعی مؤلفه‌هایی همچون دانش مشارکت سیاسی، به‌روزآوری دانش، شناخت ساختار سیاسی و فرقه‌های و احزاب مطرح است که یافته‌های پژوهشی در این بخش با یافته‌های ژوزف^۲ (۲۰۱۵) و سلحشوری و همکاران (۱۳۹۱) همخوانی دارد. مؤلفه‌های محور شناخت حقوق متقابل خود و دیگران شامل شناخت حقوق شهروندی، ارزش‌های جامعه، آگاهی از قوانین و مقررات و شناخت منافع فردی و جمعی است که با یافته‌های پژوهش جعفری فر و همکاران (۱۴۰۰) و مک کلن (۲۰۲۱) همخوانی دارد؛ محور شناخت فرهنگی نیز به شناخت فرهنگ ملی و بین‌المللی و همچنین تحلیل آن تأکید داشت که با مؤلفه‌های ذکر شده در پژوهش جراحی دربان و همکاران (۱۳۹۳) و هو (۲۰۲۰) همخوانی دارد. آخرین محور از مجموعه محورهای دانش سیاسی، سواد رسانه‌ای است که مؤلفه‌های دسترسی به محتوا، فهم و درک انتقادی و تفکر بازتابی است که با یافته‌های پژوهش دیل و الیوت (۲۰۱۹) و اونتاس، اگیوز و ایلدرایم^۳ (۲۰۲۰) قرابت دارد.

1. Viennet & Pont

2. Joseph

3. Ontas, Eguz & Yildirim

بینش سیاسی: در کنار ابعاد دانشی و بر مبنای اینکه تا چه اندازه این دانش، درونی شده و به کاربرد منتهی خواهد شد مسائل بینشی نقش ایفا می‌کنند. نگرش بر ابعاد ذهنی و علائق و سلايق سیاسی در فعاليت‌های فراگیر تأکید دارد. به این معنا که ابعاد اخلاقی، نگرشی و هویتی را در دل تعاریف و مؤلفه‌های خود مد نظر قرار داده است. در این زمینه محور توجه به ویژگی‌ها و هویت فردی مشتمل بر عزت‌نفس، صداقت و راست‌گویی، انعطاف‌پذیری، خودشناسی و شجاعت است که با یافته‌های بهشتی و همکاران (۱۳۹۱)، عبدالله و همکاران (۱۳۹۶) همخوانی دارد. محور روحیه تعاون و همکاری با مؤلفه‌های همدلی و همکاری، تواضع و فروتنی، شایسته‌سالاری، امیدپروری شناخته می‌شود و با یافته‌های پژوهش عبدالله و همکاران (۱۳۹۶)، جعفری هرنندی (۱۳۹۸) و هو (۲۰۲۰) همخوانی دارد. محور وجدان کاری مشتمل بر مؤلفه‌های خیرخواهی، مسئولیت‌پذیری، وظیفه‌شناسی و وحدت میان کلام و عمل برگرفته از یافته‌های پژوهشی رضوی و همکاران (۱۳۸۹)، یوسف زاده و همکاران (۱۳۹۹) است. محور تمایل به رقابت سازنده بر جرئت‌ورزی، پرهیز از خودمحوری، احترام به نظر و عقاید مخالف و همچنین پذیرش تنوع و تکثر در جامعه است که با یافته‌های بهشتی و همکاران (۱۳۹۵) و ژنگ (۲۰۲۱) همخوانی دارد. محور قانون‌گرایی و توجه به هویت ملی نیز بر احترام و پذیرش قانون و احساس تعلق به مظاهر ملی و آداب و سنن اشاره دارد که با یافته‌های پژوهشی جراحی دربان و همکاران (۱۳۹۳)، افتخاری (۱۳۹۵) و طباطبایی (۱۳۹۷) همخوانی و قرابت دارد.

کنش (رفتاری) سیاسی: کنش سیاسی بر ابعاد عملی و مهارتی سواد و تربیت سیاسی تأکید دارد و جنبه بروز و ظهور رفتار سیاسی را شامل می‌شود، از جمله مصادیق کنش سیاسی، طبق پژوهش حاضر مطالبه‌گری و احقاق حق، تصمیم‌گیری معقول و منطقی، توانمندی در استدلال، توانایی مشارکت و همکاری، پاسداری از استقلال و آزادی ملی، توانایی تحلیل منطقی وقایع، ریسک‌پذیری است که به تشریح هر کدام می‌پردازیم. مطالبه‌گری به جنبه‌های پیگیری و حق‌طلبی و فعالیتهای مرتبط با آن اشاره دارد که با پژوهش‌های عبدالله و همکاران (۱۳۹۶) و بهشتی و همکاران (۱۳۹۱) قرابت دارد. محور تصمیم‌گیری معقول و توانمندی در استدلال به توجه به جوانب مختلف مسائل و تصمیم‌گیری منطقی، هوشمندی و هدفمندی در مباحث، استفاده از تعقل و مهارت‌های استدلالی اشاره دارد که با پژوهش بهشتی و همکاران، گان (۲۰۱۶) و دیل (۲۰۱۹) همخوانی دارد. محور توانایی مشارکت و همکاری به شرکت در جلسات

آزاداندیشی و فعالیت‌های اجتماعی-سیاسی اشاره دارد که برگرفته از یافته‌های گوان (۲۰۱۹) و اونتاس (۲۰۲۰) است. از جمله دیگر محورهای کنش سیاسی، پاسداری از استقلال و آزادی ملی است که با شاخص‌هایی همچون فعالیت‌های سازنده، تلاش در جهت حفظ استقلال ملی، تلاش برای ایجاد امنیت و صلح شناخته می‌شود و برگرفته از یافته‌های پژوهشی هو (۲۰۲۰) و سلحشوری و همکاران (۱۳۹۱) است. محور توانایی تحلیل منطقی وقایع به بررسی وقایع، ارزیابی عوامل مؤثر و جامعیت در ارزیابی آن وابسته است که با پژوهش کوش و ترهان^۱ (۲۰۱۶) و احمد (۲۰۱۸) همخوانی دارد. در آخر محور ریسک‌پذیری که بر انفعال‌گریزی و فعالیت و خطرپذیری اشاره دارد با یافته‌های ژنگک (۲۰۲۱) و طباطبایی (۱۳۹۷) قرابت دارد.

به اعتقاد نگارندگان کتب درسی و برنامه‌های درسی در نظام آموزش عالی نقش مهمی در تربیت سیاسی دارند که از مهم‌ترین اهداف آموزش‌ها در نظام آموزش عالی است. این برنامه به همان میزان که می‌تواند زمینه‌ساز تحول در آموزش عالی باشد، به همان میزان نیز در خطر سهل‌انگاری و مسامحه قرار دارد. مسامحه و سهل‌انگاری فقط با توجه به سطوح مختلف کتب درسی در آموزش عالی و شکاف بین آن‌ها در میدان عمل ملموس و مشهود است. در این پژوهش سعی کردیم هرچند به مقدار کم با به تصویر کشیدن شاخص‌های تربیت سیاسی در کتب درسی و برنامه‌های درسی با توجه به مبانی نظری و پیشینه پژوهشی موجود زمینه طراحی الگوهای تربیت سیاسی بومی را فراهم آوریم. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود:

- در طراحی و تدوین کتب درسی و برنامه‌های درسی به مشارکت همه گروه‌های ذی‌نفع توجه شود.
- به موارد پشتیبانی از برنامه تدوین شده مانند تألیف کتاب‌های درسی با توجه به شاخص‌های تربیت سیاسی توجه شود.
- به مؤلفه‌های کنش‌محور در برنامه‌های درسی و کتب دانشگاهی در زمینه تربیت سیاسی توجه شود.
- در زمینه مؤلفه‌های تربیت سیاسی به هویت ملی دانشجویان توجه شود.

منابع

- ابطحی، حسین و ترابیان، محسن (۱۳۸۹)، بررسی تحقق اهداف آموزش عالی براساس سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور با روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی، پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۴(۸)، ۳۱-۶۰.
- احمدی، غلامعلی، عصاره، علیرضا، احمدی طباطبایی، محمدرضا، امینی زرین، علیرضا (۱۳۹۷)، طراحی الگوی پیشنهادی برنامه درسی آموزش سواد سیاسی، مطالعات برنامه درسی، ۱۳(۴۹)، ۵-۵۶.
- افتخاری، اصغر و مهجور، حمید (۱۳۹۵)، الگوی تربیت سیاسی از دیدگاه شهید مطهری (ره)، رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۰(۳۶)، ۷۷-۹۸.
- امینی، محمد، صدیق ارفعی، فریبرز، قدمی، ملوک (۱۳۸۸)، بررسی اثربخشی برنامه درسی تربیت سیاسی مقطع متوسطه از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان: مطالعه موردی شهر کاشان، دو ماهنامه دانشور رفتار، ۱۶(۳۶)، ۴۱-۵۱.
- اندا، مهدی، کاویانی فر، سحر و شمس آبادی، علی (۱۳۹۶)، تربیت سیاسی دانشگاه از منظر مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای، دومین همایش بین‌المللی و چهارمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران.
- آقا محمدی، جواد و اسدی، سیداحسن (۱۳۹۵)، شایستگی‌های مورد نیاز معلمان در تربیت سیاسی و اجتماعی فراگیران، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۲۲(۱۰۹)، ۷۵-۱۰۲.
- بذرگر، رضوان و شهریاری، اصغر (۱۳۹۹)، نقش مدارس در تربیت شهروند فعال، ماهنامه دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، ۳(۲۴)، ۹۲-۱۰۴.
- بهشتی، سعید و مسعودیان، پرینا (۱۳۹۱)، بررسی اهداف و اصول و روش‌های تربیت سیاسی بر مبنای نهج البلاغه، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۰(۲۵)، ۱۷-۷.
- بهشتی، سعید، حمیدزاده، محمدحسن و ملکی، حسن (۱۳۹۵)، مبانی قرآنی معرفت‌شناسی برنامه درسی تربیت سیاسی، پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۴(۹)، ۴۹-۷۳.
- ترک زاده، رستمعلی و مطلبی، مسعود (۱۳۹۶)، منافع ملی و تربیت سیاسی دانش‌آموزان در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر دوره دوم متوسطه، فصلنامه مطالعات منافع ملی، ۳(۱۰)، ۵۴-۶۸.
- جراحی دربان، مهدی، بابازاده، مجید و رودمقدس، رمضانعلی (۱۳۹۳)، مبانی، اصول و روش‌های تربیت سیاسی در اسلام از منظر قرآن، فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۱(۳۱)، ۲۳-۴۶.
- جعفری فر، سکینه، ترابی، محمد و محسنی مشتقین، علی (۱۴۰۰)، آینده پژوهی تربیت سیاسی-اجتماعی، نشریه سپهر سیاست، ۸(۲)، ۹۵-۱۱۶.
- جعفری هرنندی، رضا و نجفی، حسن (۱۳۹۸)، تربیت اجتماعی و سیاسی به روایت کتاب‌های درسی، مطالعات برنامه درسی، ۱۴(۵۲)، ۱۵۹-۱۸۴.
- حمیدزاده، محمدصادق، ملکی، حسن و بهشتی، سعید (۱۳۹۵)، مبانی قرآنی معرفت‌شناسی برنامه درسی تربیت سیاسی، پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۴(۹)، ۴۹-۷۳.
- داوودی، محمد و فاضلی دهکردی، مهدی (۱۳۹۴)، بررسی اهداف تربیت سیاسی در قرآن، با تأکید بر مبانی و اصول تربیتی، آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، ۱(۲)، ۱۹-۴۰.
- رائی تهرانی، حبیب (۱۳۸۸)، نظریه هژمونی: آنتونی گرامشی، فصلنامه علوم اجتماعی، ۶(۷)، ۴۴-۵۷.

- رضوی، سید عباس، ملکی، حسن؛ عباس پور، عباس؛ ابراهیمی قوام، صغری (۱۳۸۹)، بررسی تربیت سیاسی در برنامه درسی رسمی، فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۶ (۱۶)، ۱۹-۳۲.
- سبحانی نژاد، مهدی، نجفی، حسن و نورآبادی، سولماز (۱۳۹۶)، مفهوم تعالی و نقد وضعیت موجود آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران، فصلنامه مطالعات ملی، ۱۸ (۲)، ۲۵-۴۲.
- سلحشوری، احمد، یداللهی فر، محمد جواد، خنکدار طارسی، معصومه (۱۳۹۱)، مبانی و مؤلفه‌های تربیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی، پژوهشنامه انقلاب اسلامی (دانشگاه همدان)، ۵ (۱۷)، ۱۱۱-۱۲۶.
- شاه علی، احمدرضا، اسدی، مهدی، کدخدازاده، محمدامین (۱۴۰۰)، شناسایی عوامل مؤثر بر تربیت سیاسی دانشجویان: مطالعه موردی دانشگاه‌های فنی و مهندسی شهر تهران، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۱۱ (۲)، ۲۵۹-۲۹۴.
- شریفی، عالیه (۱۳۹۴)، نقش معلم در تربیت دانش آموز، ماهنامه تربیت، ۲۹ (۲۴۸)، ۵۴-۶۱.
- طباطبایی، مینو (۱۳۹۷)، بررسی مؤلفه‌های تربیت سیاسی در کتاب‌های درسی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۶ (۴۰)، ۱۱۹-۱۳۶.
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۶)، بنیادهای علم سیاست، تهران، نشرنی.
- عبدالله، عبدالمطلب و زارع، ملیحه (۱۳۹۶)، بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر تربیت سیاسی شهروندان (نمونه موردی شهر شیراز)، مجله دانش سیاسی، ۱۳ (۱)، ۱۲۳-۱۵۰.
- عبداللهی، هنگامه، رضایی، محمدهاشم، فقیهی، علیرضا و سیفی، محمد (۱۳۹۸)، بررسی وضعیت موجود تربیت سیاسی در دوره ابتدایی نظام آموزش و پرورش ایران، نشریه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۲ (۴)، ۷۸۴-۷۹۹.
- فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۸)، برنامه درسی به سوی هویت‌های جدید، تهران، آبیژ.
- فقیهی، علی نقی، بهرامی، سوسن، جعفری هرندی، رضا، عبدی زرین، سهراب (۱۴۰۰)، نقش برنامه‌های فرهنگی دانشگاه قسم در تربیت دانشجویان از دیدگاه استادان و دانشجویان، فصلنامه مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۲۲ (۵۵)، ۱۵۳-۱۷۶.
- محبی، علی، کریمی خویگانی، روح‌الله (۱۳۹۲)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تربیت دینی دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی، فصلنامه علمی بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۰ (۲۷)، ۶۵-۷۷.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۷)، برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- نورالدینی، فاطمه السادات، احمدزاده، الهام و حیدری، اظهرالسادات (۱۳۹۴)، تربیت سیاسی در مراکز آموزش عالی با تأکید بر مبانی نظری اسلام، سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی تهران.
- هوشمند مطهر، پارسا (۱۴۰۰)، تربیت سیاسی در قرآن با تأکید بر اصل حق محوری، تحقیقات کاربردی در حوزه قرآن و حدیث، ۱۱ (۱)، ۸۹-۱۱۹.
- یوسف زاده چوسری، محمدرضا و شاه مرادی، مرتضی (۱۳۹۹)، ارائه مدل برنامه درسی تربیت سیاسی براساس ساحت تربیت اجتماعی-سیاسی، نشریه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۵ (۱۴)، ۱۷۳-۲۰۶.

- Adam, H., Moodley, K. (2013), *Xenophobia, Citizenship and Identity in South Africa*, African Sun Media: Political Science.
- Ahmad, I. (2017), Political Science and the Good Citizen: The Genealogy of Traditionalist Paradigm of Citizenship Education in the American School Curriculum, *Journal of Social Science Education*, 16(4), 41-60. DOI 10.4119/UNIBI/jsse-v16-i4-1581
- Apple, M.W. (2014), *Official Knowledge*, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203814383>.
- Biddulph, M., Lambert, D., Balderstone, D. (2015), *Learning to Teach Geography in the Secondary School*, London: Routledge.
- Cai, C., Huang, P. (2021), Theoretical Research and Practical Application of Ideological and Political Education Construction of Physical Education Curriculum, *Frontiers in Sport Research*, 3(1), 10-14. <https://doi.org/10.25236/FSR.2021.030103>.
- Cooper, H., & Hedges, L. V. (2009), *Research Synthesis as a scientific process*, The Handbook of Research synthesis and meta-Analysis (pp. 3-16), US: Russell Sage.
- Crick, B. (2018), The proper limits of student influence, In *Anarchy and Culture* (pp. 155-171), Routledge.
- Davies, I. (2013), Political Literacy in Japan and England, Citizenship, *Social and Economics Education*, 12(3), 24-45.
- Davis, J. (2022), A liberatory response to antiblackness and racism in the mathematics education enterprise, *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education*, 2(9), 1-20.
- Dexiang, T. (2011), In career guidance for College Students Ideological and political education content and the feature, *Party building*, 6 (4), 67-69.
- Dill, J. S., & Elliot, M. (2019), The Private Voice: Homeschooling, Hannah Arendt, and Political Education, *Peabody Journal of Education*, 94(3), 263- 280.
- Fuchs, E., & Bock, A. (2018), *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*, New York: Palgrave Macmillan US. DOI:10.1057/978-1-137-53142-1
- Guan, J. (2019), Research on the Way of Integrating Chinese Excellent Traditional Culture into the Ideological and Political Education in Colleges and Universities, In 2018 8th *International Conference on Education and Management (ICEM 2018)*, Atlantis Press.
- Guan, J. (2019), Research on the Way of Integrating Chinese Excellent Traditional Culture into the Ideological and Political Education in Colleges and Universities, In 2018 8th *International Conference on Education and Management (ICEM 2018)*, Atlantis Press.
- Ho, W. (2020), The influence of politics in Hong Kong's education system 23 years after its handover from the United Kingdom to China, *The International Education Journal: Comparative Perspectives*, 19(2), 121-148.
- Joseph, S. (2015), Curriculum Politics in Higher Education: What Educators need to do to Survive, *International Journal of Higher Education*, 4(3), 14-20.
- Keeves, J. P., Darmawan, I., & Lietz, P. N. (2021), Globalisation, Culture and Social Transformation, In *Third International Handbook of Globalisation, Education and Policy Research* (pp. 415-438), Springer, Cham.
- Koskimaa, V., & Rapeli, L. (2015), Political socialization and political interest: The role of school reassessed, *Journal of Political Science Education*, 11(2), 141-156.
- Kuş, Z., & Tarhan, Ö. (2016), Political Education in Social Studies Classrooms: A Perspective From Turkey, *Journal of Theory and Practice in Education*, 12(3), 464-483.
- Lingling, L. (2021), Practice of Curriculum Ideological and Political Education in Specialized Courses of English School Under the Guidance of Optimization Theory, *Journal of Critical Studies in Language and Literature*, 2(4), 14-19.
- McClellan, E. (2021), Curriculum Theory and the Undergraduate Political Science Major: Toward a Contingency Approach. *PS: Political Science & Politics*, 54(2), 368-372.
- Moffet, J. (2015), Twelve tips for “flipping” the classroom, *Medical Teacher*, 37(4), 331-336.
- Molapo, M.R., Pillay, V. (2018), Politicising curriculum implementation: The case of primary

- schools, *South African Journal of Education*, 38(1), 1-9.
- Moon, S. (2012), Cultural transition: Curricular discourse with internalization of curriculum, *Transnational curriculum inquiry*, 9 (1), 1- 19.
- Ontas, T., Eguz, S., & Yildirim, E. (2020), Reflections of Political Education on Primary Education Classes, *International Online Journal of Educational Sciences*, 12(2), 25-48.
- Ornstein, A. C., & Hunkins, F. (2018), *Curriculum: Foundations, Principles, and Issues*. 7th Edition, New York: Pearson.
- Pangalila, T. (2019), Peningkatan Civic Disposition Siswa Melalui Pembelajaran Pendidikan Kewarganegaraan (PKn), *Journal Pendidikan Kewarganegaraan, Universitas Lambung Mangkurat*, 7(1), 264-284.
- Peled-Elhanan, N. (2012), *Palestine in Israeli School Books: Ideology and Propaganda in Education*, New York: I.B. Tauris.
- Prashar, A. (2015), Assessing the flipped classroom in operations management: A pilot study, *Journal of Education for Business*, 90(3), 126-38.
- Qiu, W. G. (2017), The Value Implication and Generation Path of Curriculum Ideological and Political Education, *Ideological and Theoretical Education*, 7(4), 10-14.
- Rata, E. (2014), The three stages of critical policy: An example of curriculum analysis. *Policy future in education*, 12 (3), 347-358
- Richter, J., & Janson, H. (2007), A validation study of the Norwegian version of the Ages and Stages Questionnaires. *Acta Paediatrica*, 96(5), 748-752.
- Shen, J. X., Qi, J., Ma, G. H., & Zheng, C. J. (2018), Ideological and Political Education in Curriculum of Traffic Engineering: An Example of Traffic Environmental Impact Assessment Course, *Educational Sciences: Theory & Practice*, 18(6), 2864-2873.
- Smit, M. H., & Oosthuizen, I. J. (2011), Improving school governance through participative democracy and the law, *South African Journal of Education*, 31(1), 55- 73.
- Soule, S. R. (2011), *The crucible of democracy: civic education in Bosnia and Herzegovina (dissertation)*, University of California, Santa Barbara.
- Sypnowich, C. (2018), Lessons from dystopia: Critique, hope and political education, *Journal of Philosophy of Education*, 52(4), 660-676.
- Topdar, S. (2015), Empire, Education and Indigenous Childhoods: Nineteenth-Century Missionary Infant Schools in Three British Colonies ed. by Helen May, Baljit Kaur, and Larry Prochner, *The Journal of the History of Childhood and Youth*, 8 (2), 321-323.
- Viennet, R., Pont, B. (2017), Education Policy Implementation: A Literature Review and Proposed Framework, *OECD Education Working Paper*, 163(4), 1-63
- Wahlström, Ninni (2018), Where is 'the political' in curriculum research?, *Journal of Curriculum Studies*, DOI: 10.1080/00220272.2018.1537375
- Zheng, P., Wang, X., & Li, J. (2022), Exploration and practice of curriculum ideological and Political Construction Reform ——Take 'information security' course as an example, *ASP Transactions on Computers*, 1(1), 1-5.